

**ЕВТИМИЦА ЈАНЧЕВА: АВТОРКА НА ПРВИОТ
РЕГИСТРИРАН МАКЕДОНСКИ ЖЕНСКИ ПОЛЕМИЧКИ
ТЕКСТ**

Славчо Ковилоски

*Институт за македонска литература
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје*

Клучни зборови: Евтимика Јанчева, Воден, XIX век, книжевна полемика, весник *Новини*, женско творештво.

Резиме: Во трудот се осврнуваме на една полемика од 1898 година во која учество зела учителката Евтимика Јанчева од градот Воден. Полемиката се развила како одговор на два текста во кои авторите ги критикувале жените и особено учителките за нивниот однос кон модата и работата. Обемниот текст на Јанчева објавен во весникот *Новини*, во рубриката „Дописки“, го брани правото на жените да бидат учителки, да ги следат последните модни трендови итн. На овој начин, статијата на Евтимика Јанчева е првиот регистриран полемички текст во македонската литература, во кој учество зела жена, а Евтимика Јанчева го држи приматот на првата македонска жена, која зела учество во јавна полемика.

**EVTIMICA JANCHEVA: THE AUTHOR OF THE FIRST
REGISTERED MACEDONIAN WOMEN'S LITERARY POLEMIC**

Slavcho Koviloski

*Institute of Macedonian Literature
Ss. Cyril and Methodius University in Skopje*

Keywords: Evtimica Jancheva, Voden, 19th century, literary polemic, newspaper *Novini*, women's writing

Summary: In this paper, we refer to a polemic from 1898 in which the teacher Evtimica Jancheva from the town of Voden took part. The polemic developed as a response to two texts in which the authors criticised women, especially teachers, for

their attitude towards fashion and work. Jancheva's extensive text, published in the newspaper *Novini*, in the section *Correspondence*, defends the right of women to be teachers, to follow the latest fashion trends, etc. In this way, the article by Evtimica Jancheva is the first registered polemical writing in Macedonian literature, in which a woman had taken part, while Evtimca Jancheva is considered to be the first Macedonian woman to take part in a public polemic.

Во XIX век во периодиката се пишувало многу за работата и за односот на учителките во училиштата и надвор од нив. Менувањето на животните услови, индустријализацијата, појавата на силно феминистичко движење, откритијата во медицината, техниката итн., сето тоа придонесувало за постепено вклучување на жените во јавниот живот и добивање на општествени функции. Овие процеси нашле свое влијание и во македонскиот јавен и приватен живот, при што првенствено се инсистирало на запишување на девојчињата во основните училишта и во гимназиите и на стекнување соодветно образование. Всушност, како што веќе пишувавме во неколку пригоди (Ковилоски 2018), на почетокот единствената јавна функција, којашто можеле да ја извршуваат македонските жени во XIX век била во образованието, односно да учителствуваат. Малку подоцна, учителките станале и главните носители на барањата за правата на жените, пишувајќи и објавувајќи статии во тогашната периодика.

И покрај тоа што дел од машката интелигенција ги поддржувала учителките/авторките, сепак, постоеле и некои што се противеле на половата еднаквост. Постојат многу такви случаи. Ние ќе се задржиме на статијата „Еден збор за нашите учителки“, објавена во бројот 61 на весникот *Новини* од 6 јуни 1898 година (Димитровъ 1898: 3). Како автор на текстот се потпишал извесен Н. П. Димитров од Татар Пазарџик (Бугарија). Во статијата, Димитров го искажал своето мислење дека учителките не можеле да ја извршуваат мисијата, која си ја поставиле пред себе: да бидат блиски до народот и да ги воспитуваат идните поколенија. Авторот на статијата ги обвинил учителките за лекомисленост, кокетирање и „други признаци“, кои не им доликувале на професијата: „Нашите учителки не ја чувствуваат болката на народот. Тие гледаат повеќе на себе, отколку на потребите на народот. Таа не помислила, верувам, никогаш како да му помогне на народот на кој му се посветила да работи, а гледа како поубаво да се облече и накити. Не го гледа сопственото подобрување, не гледа да добие знаење, а се мачи да направи алишта, кои го привлекуваат вниманието на луѓето...“. Обвинувањата кон учителките продолжиле, па Димитров за нив искажал уште неколку обвинувања: дека „дремеле“ на училишните заседанија, дека не слушале, не внимавале и

не расудувале и дека воопшто не биле желни за учење и читање. Од она што требало да го имаат („полезно раководство“), тие читале „накаков си расказ, фр(анцуска) граматика и книгата на Бокачо; ова, се разбира е едно зло“.

Слична констатација за учителките дал и потписникот со иницијалите И. Д. М-н, во статија објавена во истиот весник, во бројот 65 од 23 јуни 1898 година, а насловена како „Уште еден збор за нашите учителки“ (М-нъ 1898: 1–2). Во текстот, многу поголем од претходниот, распослан на две страници, авторот се надоврзал на зборовите на претходникот. Целосно согласувајќи се со него, авторот И. Д. М-н укажал на фактот што учителките ги користеле ученичките како слугинки. За разлика од жените од Париз, кои имале по 2-3 прислужителки, учителките не само што ги злоупотребувале своите ученички за да им помогнат да се нашминкаат, да ги извиткаат косите и слично, туку ги учеле и нив да го прават истото. Поради ова, потписникот со иницијалите И. Д. М-н изнел повеќе забелешки како предлози, кои во себе вклучувале начин на облекување и прекинување на работниот однос што се венчале. Тој запишал: „... ако не се преземет горните мерки, и нашите учителки и нашите ученички ќе претставуваат жални, осакатени суштества во умствен, религиозно-морален и физички однос“.

Одговор на овие обвинувања дала потписничката со иницијалите „Е. Ја-ва“. Во нив, по пат на компарации и анализи успеавме да ја пронајдеме учителката Евтимица Јанчева. Големата, но ненасловената статија е објавена во рубриката „Дописки“ на весникот *Новини*, во бројот 73 од 21 јули 1898 година. Оваа статија е најголемиот авторски текст напишан и објавен од македонска жена на страниците на некој весник или списание во XIX век. Инаку, животниот пат на Јанчева воопшто е непознат. Нашите претпоставки дека станува збор за жена што потекнува од македонските краишта, Македонка, тргнаа од крајот на самата статија, во која покрај податокот дека авторка на текстот е: „Учителка: Е. Ја-ва“, стои местото и датумот на пишување на текстот: „Воден, 8 јулиј 1898 г.“ (Ј-ва 1898: 3). Бидејќи учителскиот повик во ова време обично се остварувал по завршување на некои од повисоките класови во Битолската или Солунската егзархиска женска гимназија, нашето истражување се концентрираше на пронаоѓање на записи или списоци на ученички или учителки, кои завршиле или предавале во некоја од овие гимназии. На ваков начин, успеавме да го пронајдеме обнародениот список од Георги Кандиларов на ученички кои завршиле VI клас со завршена матура во Солунската егзархиска женска

гимназија во учебната 1891/92 година, во кој, под реден број 12 стои запишано името на Евtimiца Јанчева од Воден (Кандиларовъ 1930: 158). Бидејќи понатамошните анализи покажаа и го потврдија нашето мислење дека како единствена личност, којашто може да стои зад иницијалите Е. Ја-ва е токму Евtimiца Јанчева од Воден, ни преостана да побараме дополнителни информации или барем да се потрудиме да реконструираме дел од нејзината биографија преку посредни извори.

Тргувајќи од фактот што гимназијата ја завршила во учебната 1891/92, сметаме дека годината на нејзиното раѓање би можеле да ја сместиме во средината на 70-тите години на XIX век, околу 1875 година. По напуштањето на Солунската гимназија, јасно е дека Јанчева се посветила на учителството и тоа во родниот Воден. Директен податок што го потврдува нејзиното учителствување во Воден е оној на учителот Никола Пасков. Еве го тој краток запис на Пасков: „Добив назначување за главен учител во Воден и на 29 август стапив на должноста. Во учебната 1896/1897 год(ина) колеги ми беа Костадин Дорсанлијски, Конст(антин) Гешов, Кирил Прличев, Кост(адин) Груев, Ат(анас) Левов, Хр(исто) Нејков, Мише Николов, Донка Митева, Евtimiца Јанчева и Елисавета... (?)“ (Пасковъ 1935: 15). Со ова се потврдува дека во учебната 1896/97 година Јанчева веќе работела како учителка во родниот град, а со работата продолжила и во 1898 година, како што се гледа и од статијата објавена во весникот *Новини*.

Во тоа време градот Воден бил активно жариште на црковните и на просветните настани што се случувале во Македонија. Силно раздвижениот граѓански дух, патиштата што се вкрстувале во него, големиот број домашни учители и странски патописци го направиле овој град едно од местата за кои повеќепати се пишувало во публицистиката (Јордан Хаци Константинов Џинот, Виктор Григорович, Вилијам Лик, Георгина Мекензи и Аделина Ирби, Густав Вајнгад). Наоѓајќи се пред можностите да остане дома или да се вклучи во образовниот процес, Евtimiца Јанчева го одбрала второто. Бидејќи при назначувањето на учител или учителка најважниот збор го имале црковно-училишните општини, не се сомневаме дека и во нејзиниот случај се дискутирало на некое од заседанијата на Воденската црковно-училишна општина. Таа одлучувала за учителствувањето на повеќемина познати македонски просветители, како на пример за: Димитар В. Македонски, Венјамин Мачуковски, Пантелеј Бацов итн. Женското образование, пак, се поврзува со учителката Славка Караиванова, ќерка на учителката Недела Петкова (позната како баба Недела) од бугарскиот град Сопот. Почнувајќи од

1865 година во Воден се разгорела антипатријаршиската борба, со цел исфрлање на грчкиот, а воведување словенски јазик во богослужбата и образованието (Трајановски 1988: 228–230). Во ваква состојба, претседателот на Воденската црковно-училишна општина на чело со претседателот Димитар Михајлов, кој 20 години ја извршувал оваа должност (Методиј, 1920: 14), можел да ја ангажира Јанчева како учителка. Истото се однесува и на градскиот првенец Георги Гогов, кој мошне рано се вклучил во негување на просветителските традиции во градот (Петкова 1987: 51).

Претходно, името на Јанчева го сретнуваме уште на едно место на страниците на *Новини*. Во бројот 61 од 20 мај 1897 година, на страница 4, се наоѓа „Јавна благодарност“ потпишана од претседателот на училишното настојателство во Воден, Н. Пасхов (Пасховъ, 1897: 4). Писмото упатено до редакцијата на *Новини* е датирано на 14 мај. Искажувањето јавна благодарност започнува со зборовите: „Неделното училиште 'Искра' во Воден брза јавно да ја искаже својата благодарност кон следните лица, кои благоволија да подарат по нешто по случај на чеситањето на нивните имендени...“. Во групата од 19 лица се наоѓа и „Евимица Јанчева, учителка“ која на воденското неделно училиште му подарила 10 гроша.

Да се вратиме на полемичкиот текст на Јанчева. Како што можевме да видиме, започнатиот процес на вклучување на жените во јавниот живот, засега исклучиво во школството, придонел повеќе учителки да проговорат за правата на жените. Во овој тек на настаните се вклучила и Јанчева со својот прилог објавен на страниците на дневниот печат.

Како што претходно споменавме, ненасловената статија на Јанчева е објавена во рубриката „Дописки“ во бројот 73 на весникот *Новини* од 21 јули 1898 година. Бидејќи овој прилог бил првиот регистриран јавен настап на Јанчева пред читателската публика, токму затоа на почетокот таа му се обратила на редакторот на весникот со зборовите: „Господине Редакторе, Ве молам најпокорно да ми дадете место во колоните на поч(итуваниот) в. 'Новини' на овие мои неколку скромни ретчиња, кои за прв пат ме претставуваат пред светот, макар и со слабо и неизвезжано перо“. Како што навела, на почетокот со интерес ги проследила зборовите на авторот, но малку подоцна, во долните редови на текстот се натажила од пишувањата на Димитров дека учителките не биле заинтересирани и не покажувале чувство за маките на народот. „О, непосакувани препораки!“ ќе извика таа и ќе додаде: „Мислам дека секому му е познато за светата, но тешка мисија на учителот, на која треба да се издигне за да му помага на народот со

сета своја сила и справедливо да си го заслужи името“. Сепак, како што понатаму пишува, таа не можела да гарантира дека немало и такви учителки, кои си го гледале својот интерес, но не сакала поради нив, сите други да ги ставаат во ист кош: „... напротив, ние со душа и срце би требало да очекуваме вакви моменти на кои ќе ги осветлиме нашите помрачени знаења“ (Ј-ва 1898: 3). Таа го потсетила Димитров дека некои учителки не само што присуствувале на разни состаноци, туку земале и активно учество на нив, со држење „пробни уроци, скаски за воспитувањето, други држеле протоколи итн.“.

Понатаму, Јанчева се осврнала и на текстот од И. Д. М-н. Таа се согласила дека некои од првите воспитувачки и учителки „посеале во невините кривки срца, лоши и неискоренливи семиња“ и на овие забелешки таа запишала: „Му благодарам многу на г-н И. Д. М-н што го посочува изворот на злото“. Меѓутоа, таа сметала дека за лошите резултати на учениците и ученичките не требало да се обвинуваат само учителките. За овој проблем аргументирано и со силни зборови му укажала на собеседникот дека ниту мажите не биле подобри од жените. Всушност, запишала Јанчева, доволно кажувала поговорката: „Погледни го таткото, па не прашувај за синот“. Таа продолжила: „Исто е и со нас. Каков е воспитувачот, таков е и воспитаникот“. Оваа остра реакција треба да се сфати како силен восклик, вистински исечок во барањата за права на жените, но и во одбрана на веќе здобиените можности за учество во јавниот живот.

Јанчева не сакала да ја изедначуваат со другите неуспешни примери на учителствување. Воопшто, таа не сакала да ги обвинуваат и другите вредни учителки, поради нечија неразумност. Таа се водела од ставот дека секоја личност одговарала само за себе, без разлика на полот. Наведувајќи ги успехите на Солунската женска гимназија, која и самата ја завршила во 1892 година, ги негирала тврдењата дека учителките знаеле само да кокетираат и да се дотеруваат за да им се допаднат на ергените: „О, не, далеку беа ваквите слични помисли од сознанието на нашите воспитувачки: напротив, тие се трудеа да нè направат полезни идни воспитувачки и учителки на народот“. Јанчева запишала дека читале полезни, а не „лесни“ книги. Нејзиното искуство покажувало дека непознатите зборови се запишувале во посебни тетратки, кои потоа им ги објаснувале учителките Т. Попова и Хр. Драганова. Секоја сабота навечер биле задолжени да држат говори со научна и морална содржина, а во неделите одржувале и заседанија на кои се дискутирало за разни научни прашања. Евтимица Јанчева исажвала голема благодарност кон учителката Т. Попова, која, како што наведува, самата била пример за скромност. „Во она време“, пишува

таа, „не ни се дозволуваше ни тоа што денес ни е дозволено, на пр. носење на шапка“.

Во одбрана на женские права за следење на модните трендови, таа се осврнала на машката мода, па од дефанзива преминала во офанзива. Јанчева ги нападнала младите господа, кои „верно им слугуваат на разни бастунчиња, пролетни капели, ракавици, секакви видови костуми, кои, ако не се лажам, многу се поскапи од еден богат женски костум“. Во продолжение, таа не само што ги бранела и ги одбрала со аргументи трошењето на жените, туку силно и недвослисно „удрила“ по трошењето на мажите: „... нивната кесичка (паричник – белешка С. К.) страда уште повеќе од нашата, се разбира кога се слободни да посетуваат кафанчиња, каде во само еден час можат да потрошат таква сума која би била доволна за облеката на една учителка за една цела година“.

Јанчева се спротивставила и на мислењето на И. Д. М-н за „задолжение за учителките да носат басмени ролки за време на сите учебни месеци“. Тоа е невозможно, заклучила таа, бидејќи „со оглед на климатските услови е и облеката“. Со иронија се спротивставила и на предложената мерка штом учителката се посврши, да се отпушти од работа, бидејќи, наводно, повеќе ќе мислела на свршеникот отколку на учениците. „Тогаш, зошто и учителот штом се сврши, да не се отпушти? Небаре во него нема никакво чувство, та не сака и не треба да мисли на свршеничката?“ Наместо ваквиот начин на однесување кон учителките, таа барала кон нив да се постапува исто како и кон мажите. Секоја нивна работа требало да подлежи на инспекција и на ревизија. На таков начин, сметала таа, учителките ќе ги поттикнеле уште повеќе и ќе можеле да се видат резултатите од нивната работа.

Во борбата за отстранување на тешкотиите, Јанчева барала да се сплотат мажите и жените, со цел полесно и побрзо да се изборат за подобар живот. Текстот го завршила со зборовите: „Да го тргнеме црното петно од челото, да докажеме дека владееме и управуваме со себе, треба да имаме само малку добра волја за постигнување на целта“. На тврдењата дека жените биле неспособни за учителската професија одговарала аргументирано, понекогаш со доза на иронија, негирајќи ги обвинувањата кон учителките и истакнувајќи ги секојдневните тешкотии со кои се соочувале тие.

Да повториме на крајот уште еднаш: ненасловената статија на Евимица Јанчева е првиот регистриран полемички текст во македонската литература, во кој учество зела жена. Со силата на пишаниот збор, односно со изнесените аргументи таа ги покажала своите авторските капацитети, кои за жал, понатаму останале

нереализирани. Сепак, и во тој случај и во вакви услови, Евтимица Јанчева го држи приматот на првата регистрирана македонска жена, која зела учество во јавна и пишана полемика.

Литература/References:

- Димитровъ, Н. П. (1898). Една дума за нашитѣ учителки. *Новини*, 61. Цариградъ [Dimitrov, N. P. (1898). A word about our teachers. *Novini*, 61. Tsarigrad]. (In Bulgarian.)
- Добревъ, Ст. (1898). Задачата на учителя. *Новини*, 69. Цариградъ [Dobrev, St. (1898). The task of the teacher. *Novini*, 69. Tsarigrad]. (In Bulgarian.)
- Кандиларовъ, Георги Ст. (1930). *Българскитѣ гимназии и основни училища въ Солунъ*. София: МНИ [Kandilarov, Georgi St. (1930). *Bulgarian gymnasium and schools in Thessaloniki*. Sofia: MNI]. (In Bulgarian.)
- Ковилоски, Славчо. (2018). *Македонското женско творештво во XIX век*. Скопје: Институт за македонска литература [Koviloski, Slavcho. (2018). *Macedonian women's writing in 19th century*. Skopje: Institut za makedonska literature]. (In Macedonian.)
- Методий, Архимандритъ. (1920). *Градъ Воденъ въ природно, индустриално-икономическо и национално отношение*. София [Metodij, Arhimandrit. (1920). *The city of Voden in natural, industrial-economic and national terms*. Sofia]. (In Bulgarian.)
- М-нъ, И. Д. (1898). Оше една дума за нашитѣ учителки. *Новини*, 65. Цариградъ [M-n, I. D. (1898). One more word about our teachers. *Novini*, 65. Tsarigrad]. (In Bulgarian.)
- Пасховъ, Н. (1935). *Из дневника на Н. Пасковъ. Иллюстрация Илинденъ, кн. 6(66)*. София [Pashova, N. (1935). *From N. Paskov's Diary. Illustration Iindena, Book 6(66)*. Sofia]. (In Bulgarian.)
- Пасховъ, Н. (1897). Явна благодарностъ. *Новини*, 73. Цариградъ [Pashova, N. (1897). Public Gratitude. *Novini*, 73. Tsarigrad]. (In Bulgarian.)
- Петкова, Неделя. (1987). *Спомени*. София: Издателство на Отечествения фронт [Petkova, Nedelja. (1987). *Memories*. Sofia: Izdatelstvo na Otechestveniia front]. (In Bulgarian.)
- Трајановски, Александар. (1988). *Црковно-училишните опитини во Македонија*. Скопје: Институт за национална историја [Trajanovski, Aleksandar. (1988). *Church-school municipalities in Macedonia*. Skopje: Institut za nacionalna istorija]. (In Macedonian.)
- Я-ва, Е. (1898). Дописки. *Новини*, 73. Цариградъ [Y-va, E. (1898). Letters. *Novini*, 73. Carigrad]. (In Bulgarian.)